

LUND UNIVERSITY

Forskningspolitik i en ödesmättad tid

Trojer, Lena; Gulbrandsen, Elisabeth

Published in:
Forskningspolitikk

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Trojer, L., & Gulbrandsen, E. (2024). Forskningspolitik i en ödesmättad tid. *Forskningspolitikk*, (3/2024), 34-37.
<https://www.fpol.no/forskningspolitik-i-en-odesmattad-tid/>

Total number of authors:
2

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

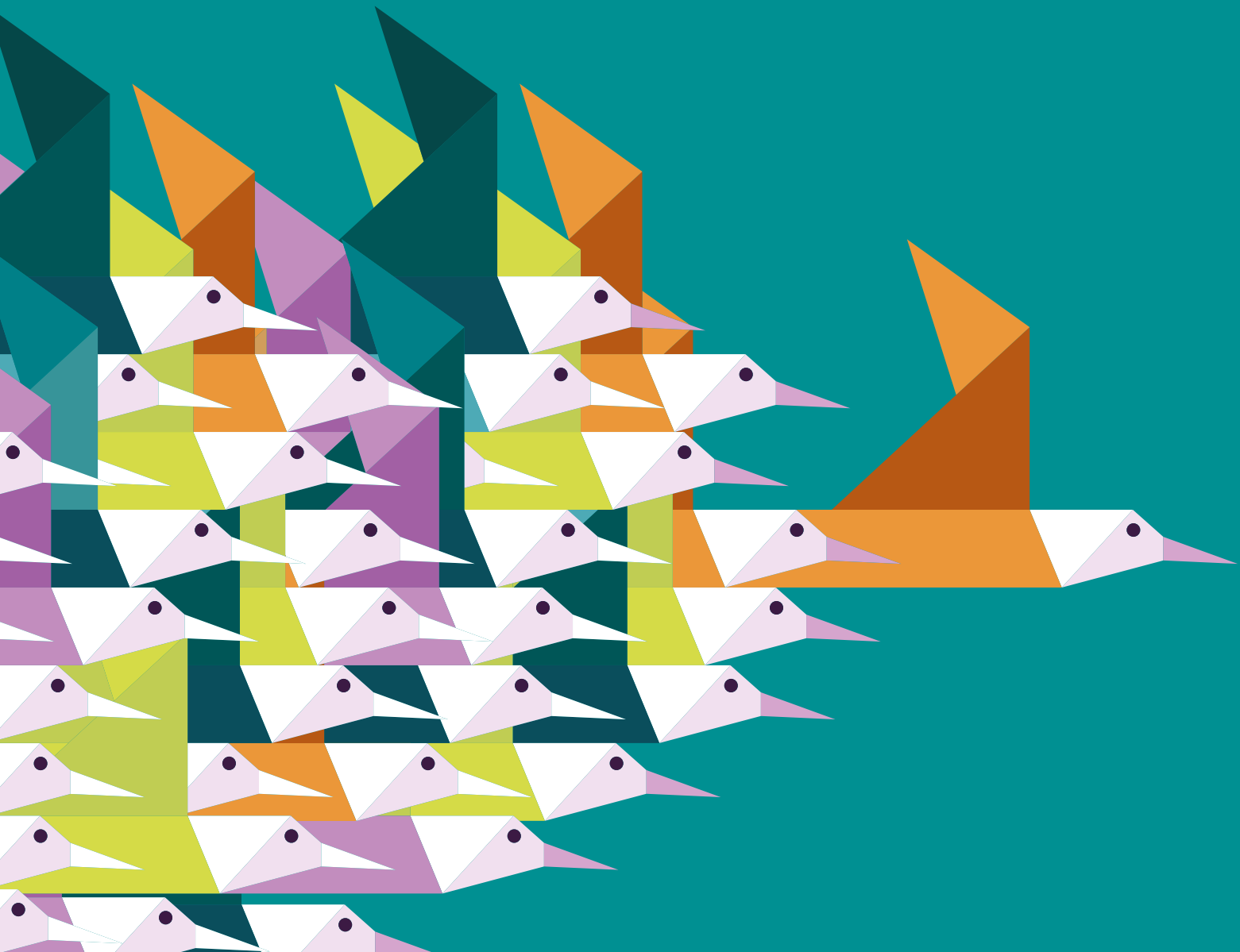
LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Forskningspolitikk

Fagbladet for forskning,
høyere utdanning og innovasjon

Læring og ledelse

Innhold

- 4** - Vi treng «eksnovasjon» like mykje som innovasjon
KJERSTIN GJENGEDAL
- 6** **Systemgjennomgangen:** Hvis ingen kjenner på eierskap til forskningen, hvem vil finansiere den da?
CARINA HUNDHAMMER
- 8** Bruk standarder for en raskere omstilling av Norge
PETRA N. ANDERSEN OG MAGNUS HAKVÅG
- 10** Australien ändrar riktning i universitetspolitikken
MATS BENNER
- 13** Danske forskeres brug og vurdering af Generativ AI i forskning
SERGE P.J.M. HORBACH, EVANTHIA KALPAZIDOU SCHMIDT OG LISE DEGN
- 16** **Debatt:** Skal vi vinne i KI-kappløpet, må vi gå motstrøms
MARI S. KANNELØNNING OG ANDERS BRAARUD HANSEN
- 18** Norges representasjon i Brussel: Sterkere kobling mellom forskning og politikk
LISBET JÆRE
- 22** Evolving U.S. Science, Technology, and Innovation Policy: A Historical Perspective
MARK KNELL
- 24** Forskningssamarbeidet Norge - USA, Trump vs. Harris
JON EMIL HALVORSEN
- 26** The Mammoth in the Room: De-Extinction Resurrects Ethical Dilemmas
VILDE MEINSETH LØBERSLI
- 28** Ledelsesforskning: Utdanning og praksis har et sårt behov for nytenkning
ERIK DALLAKYAN
- 30** Om sentraliseringen av offentlige forskningsmidler og næringslivets forskningsinnsats
RUNE DAHL FITJAR
- 34** **Kronikk:** Forskningspolitik i en ödesmåttad tid
ELISABETH GULBRANDSEN OG LENA TROJER
- 38** **Bøker:** Vi må snakke om konsulentbransjen
ESPEN SOLBERG
- 40** Når KI lager forskningspolitisk podcast
PER M. KOCH

Foto: Diego Cervio

16

Foto: Department of State

22

Foto: Karimi Ngore CC

26

Kort om statsbudsjettet 2025

På nett: fpol.no/statsbudsjett25

Om forsknings- og innovasjonspolitikken store fortellinger

På nett: fpol.no/fortellinger

Forskningspolitik i en ödesmättad tid

Grundförutsättningar för nödvändig systemtransformation finns i 90-talets forskningspropositioner – en grund som vi anser oundgänglig för 20-talets forsknings- och innovationspolitik.

ELISABETH GULBRANDSEN,
Aware asa

LENA TROJER,
professor, Lunds universitet;
Blekinge tekniska högskola

Introduktion

Vi önskar i denna artikel uppmärksamma 1990-talets forskningspolitik både i Norge och i Sverige. Denna forskningspolitik var explicit både vad gäller samhällsansvar, forskningens politiska roll och utmaningar som idag gör sig alltmer märkbara såsom klimat-krisen.

Aktuella regeringspropositioner

Den norska regeringen skall lägga fram en stortingsmeddelande om forskningssystemet våren 2025. Det är framför allt de stora samhällsutmaningarna, som motiverar arbetet. Detta kräver att forskningssystemet organiseras på ett sätt, som främjar samarbetet tvärs över sektorer¹.

I slutet av 2024 beräknas svenska regeringen presentera mandatperiodens forsknings- och innovationsproposition. Enligt regeringen² skall propositionen ha ett fokus på excellens, internationalisering och innovation.

Offentlig debatt och inspel

Inspelen till den svenska forskningspropositionen från de svenska lärosätena³ fokuserar framför allt på pengar, dvs. ökat basanslag, akademisk frihet kopplat till krav på ökning av de friare basanslagen och därmed en minskad resurstilldelning till forskningsrådets konkurrensutsatta forskningsresurser samt på migrationslagstiftning för främjande av friare internationell akademisk rörlighet.

Vetenskapsrådet (VR) önskar få inflytande på hur basanslagens fördelning ska kunna användas som ett kvalitetsdrivande instrument. Kungliga vetenskapsakademien debatterar⁴ till stöd för fri och excellent forskning, akademisk frihet, starka rekryteringar (pga. att spets saknas) och anslagsfördelning som premierar kvalitet.

Sex statliga forskningsfinansiärer, däribland VINNOVA och VR, har i ett gemensamt underlag⁵ till regeringen framhållit vikten av en kombination av bred forskarinitierad forskning och mer riktade tematiska satsningar. Bland de sistnämnda anges god hälsa och life science, framtidssäkrat samhälle, nationell säkerhet samt klimatomställning.

Inspelen till den norska systemmeldingen⁶ har på motsvarande sätt satt sökarkljuset på ramar och villkor för den forskningsutförande nivån, särskilt för fri, forskarinitierad grundforskning. Samhällsnyttan knyts, med få undantag, till grundforskningens kvalitet.

Men i den aktuella forskningspolitiska debatten i Norge har hänsyn tydligt tagits till det militärindustriella komplexet. Utifrån förståelsen av att forskning blir allt viktigare för nationell säkerhet och autonomi bad kunskapsdepartementet och försvarsdepartementet om ett särskilt inspel från Norges forskningsråd (NFR), Forsvarets forskningsinstitut (FFI) och Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM).

De tre institutionerna rekommenderar⁷ att alla samhällssektorer ska ge säkerhet och beredskap större tyngd. Fyra konkreta åtgärdsförslag har överlämnats. NFRs styrelseordförande framhåller att ett enhetligt, nationellt forskningssystem skall vara så öppet som möjligt och så stängt som nödvändigt, dvs. systemet måste också kunna hantera försvarets krav på hemlig forskning och forskarutbildning.

“I slutet av 2024 beräknas svenska regeringen presentera mandatperiodens forsknings- och innovationsproposition”

Förankring i 90-talets norska och svenska forskningspolitik

I en kort tillbakablick på den nordiska forskningspolitiken ger Bertel Ståhle (Ståhle, 1996, p. 9) följande karaktäristik:

”Fram till 1980-talet ansågs forskningspolitiken gälla frågan om hur stora resurser, som skall satsas på forskning, hur resurserna skall fördelas och hur forskningssystemet skall utformas. Forskningspolitiken avgränsades således till att gälla enbart själva FoU-verksamheten samt dess finansiering och organisering. I mitten av 1980-talet övergick OECD — forskningspolitikens internationella trendtolkare — till att tala om forsknings- och teknologipolitik. Senare utvidgade OECD forskningspolitikens sfär till att gälla forsknings-, teknologi- och innovationspolitik. I mitten av 90-talet talas det ofta om forskningspolitiken som en kunskaps- och kompetenspolitik. Därmed har forskningspolitiken begreppsligt utvidgats till att omfatta snart sagt hela samhället, vilket gör den forskningspolitiska utvecklingen än mer svårfångad.”

EN FORSKNINGSPOLITISK UTMANING ÅR ATT FÖRSTÅ
SAMPELET MELLAN LÄRANDE I SAMHÄLLET OCH
LÄRANDE I FORSKNING.

og utdanning" (9a). "Økt kunnskap utvider handlingsrommet for inngrep både i menneskelivet og i naturen" (13b).

Inte heller här understöds en naiv kunnskapsoptimism "... kunnskapen er også tveegget: Den kan ikke bare gi bedre levekår – den kan også være en trussel mot miljø og overlevelse" (9a).

Ståhles värdering 1996 motsvarade den som låg till grund för etableringen av Norges forskningsråd 1993. I Forskningsrådets regelverk skrevs in ett ansvar för att utveckla såväl en forskningspolitisk som en forskningsadministrativ kompetens.

Den evaluering av Forskningsrådet, som gjordes 2001, tog utgångspunkt i Forskningsrådets roll som samhällsaktör med samhällsmakt (kapitel 2 "Are research councils necessary?") och framhöll att brist på forskningspolitisk kompetens och kapacitet är kritisk.¹⁰

Som indikeras i titeln *Med viten og vilje* understryker Hernesutredningen att forskningspolitiken skall vara kunnskapsbase- →

Den första norska forskningsmeldingen från 90-talet *Forskning for fellesskapet*⁸ är en övergångsproposition, som visar hur forskningspolitiken blir ett alltmer omfattande och krävande politikfält.

Det är en långt ifrån naiv forskningsoptimism som uppmärksammas. Meldingen understryker att forskningens konsekvenser inte är entydigt positiva. "Til forskningens resultater hører alt fra medisin til masseødeleggelsesvåpen. [...] Forskning bør verken

"Som indikeras i titeln *Med viten og vilje* understryker Hernesutredningen att forskningspolitiken skall vara kunnskapsbaserad"

være politisk nøytral eller underordnet snevre politiske hensyn. Til det er den både for viktig og for farlig".

Gudmund Hernes

Gudmund Hernes, som var kyrko-, utbildnings- och forskningsminister i Norge 1990–95, ledde den offentliga utredningen *Med viten og vilje* (NOU 1988:28). Utredningen hänvisar explicit till Brundtland-kommissionen och likställer kraven på kunskaps-samhället med kraven på hållbar utveckling: "Kunnskapsveksten er blitt en av de viktigste samfunnsformende krefter, drevet fram av store investeringer i forskning, utvikling

STORTINGSMELDING NR. 36 FRÅN 1993 PRESENTERADE
EN BRED SYSTEMISK FÖRSTÅELSE AV FORSKNINGENS
PLATS OCH ANSVAR.

¹ Invitasjon til å komme med innspel

<https://bit.ly/3SB4HkR>

² <https://bit.ly/4eEBwPw>

³ <https://bit.ly/3zx63H4>

⁴ <https://bit.ly/4dezfk4>

⁵ <https://bit.ly/4ee2vc4>

⁶ Innspel til arbeidet med systemmeldinga
<https://bit.ly/3BiCYzT>

⁷ <https://bit.ly/47AGKkd>

⁸ St.meld. nr. 36 (1992-93)

⁹ St.meld. nr. 36 (1992-93): 28b

¹⁰ A Singular Council: Evaluation of the Research Council of Norway, Technopolis Group

rad. Kunskapsproduktionens specialisering gör detaljerna i disciplinerna otillgängliga. Därför kräver en demokratisk och hållbar samhällsutveckling "... mer vitenskapsteoretisk fördypning og metodisk bevissthet gjennom utdanningsløpet" (10b & 11b).

Ambitionen om att forskningssystemet måste inrättas så att det främjar en kunskapsbaserad forskningspolitik, präglar också den offentliga utredningen, som gav inspel till den föregående stora ändringen i det norska forskningssystemet; *Organisering for mangfold og helhet i norsk forskning*¹¹.

Den forskningspolitiska sakkunskapen är svag: "Ironisk nok er forskningspolitikken i særskilt høy grad preget av 'synsing'. Forskerne har kanskje ment at de selv har den innsikt i egen virksomhet og i måten den fungerer på i samfunnet, som er nødvendig. Dette er imidlertid ikke uten videre tilfelle" (39 a/b).

Carl Tham

Carl Tham reste under sin tid som utbildningsminister (1994–1998) frågan om vetenskapens politiska innehåll och markerade därmed en vridning i officiella argument. Han fokuserade bl.a. på vikten av vetenskapens styrning mot sociala mål, vilket är explicit i hans forskningsproposition *Forskning och Samhälle*¹². Vid ett tal på FRNs Brytpunktskonferensen (Tham, 1995) framhöll han att:

"Mina frågor riktas därför till vetenskapsområdet som ju har stort inflytande, och därför i grunden också är politisk till sin natur. Varför har vi misslyckats med att ge vetenskapen en bättre social styrning? Är det rimligt att acceptera att tekniken uteslutande är marknadsbestämd? Kan vi finna medborgarnas stöd för en forskningspolitik som inte bara ser till vår egen omedelbara nytta, utan som faktiskt också ger ett bidrag till att hantera mänsklighetens problem? Är det inte i grunden just detta som krävs av oss? Skulle vi inte kunna formulera en hoppets politik?"

Forskning och Samhälle följer upp ett projekt, som var initierat, organiserat och finansierat av den svenska Forskningsrådsnämnden (FRN) och publicerat under titeln *The New Production of Knowledge: The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies* (Gibbons et al., 1994).

"Varför måste vi tillbaka till 90-talet för att hitta relevanta ambitioner, som främjar en forskningspolitik baserad på insikter i ett komplext och dynamiskt samspel mellan forskning och samhälle?"

GUDMUND HERNES LEDDE ARBETET
MED MED VITEN OG VILJE OCH FORSK-
NING FOR FELLESKAPET.

Projektet representerar en grundlig uppgörelse med kunskapsproduktionens linjära modell med hänvisning till den allt tätare interaktionen mellan forskning och samhälle¹³.

Vi finner motsvarande uppgörelse på norska sidan. *Organisering for enhet og mangfold i norsk forskning* sätter sökarljuset på "den nye uoversiktigheten" (NOU 1991:24, 36a), genom att "... den gamle 'soziale kontrakt' mellom vitenskap og samfunn er brutt sammen".

Den efterföljande forskningsmeldingen *Forskning for fellesskapet* framhäver att den linjära modellen behöver kompletteras med en samverkansmodell, detta till den grad att meldingen ofta omtalas som en lärobok i systemtänkande.

Det ovan nämnda FRN-projektet formulerade i nästa bok att "re-thinking science is not science re-thought" (Nowotny et al., 2001, p. 249). Fokus är på forskarnas förmåga att orientera sig i förhållande till den större samhällsmässiga kontexten (context of implication) *samtidigt* som forskningen utförs. Forskningssystemet måste därför inrättas på sådant sätt att samhällsdialogen blir en kontinuerlig process.

'How did we get into this mess' eller transformationsoförmåga och dess orsaker

Varför måste vi tillbaka till 90-talet för att hitta relevanta ambitioner, som främjar en forskningspolitik baserad på insikter i ett komplext och dynamiskt samspel mellan forskning och samhälle?

En avgörande politik- och kunskapsförståelse från 90-talets forskningspolitik å la Carl Tham grundar sig på begreppet och praktiken av mode 2s kunskapsproduktion (Gibbons et al., 1994), (Nowotny et al., 2003).

Elam och Glimell (Elam & Glimell, 2004, p. 5) menar Gibbons (1994) och Nowotny (2001) porträtterar i sina 2 böcker att det goda kunskapssamhället "väljer en ny politik för socialt ansvarstagande vetenskap. Sverige å andra sidan ... har efter 1997 fastnat i en återuppstådd politik för vetenskaplig autonomi" (vår översättning).¹⁴

Reaktionerna från det etablerade forskningssamhället i Sverige på dessa böcker var ovanligt aggressiv. Exempelvis menade professorn i statsvetenskap och tidigare statssekreterare på utbildningsdepartementet, Sverker Gustavsson, att argumentationsformen i *The New Production of Knowledge* motsvarade den som användes av totalitära, fascistiska, kommunistiska och nazistiska regimer ("Framtiden för den fria forskningen" i *Forskningspolitik* 2/97).

Inte heller i Norge har 90-talets ambitioner följts upp, med få undantag. Utifrån en analys av Hernes-epokens subtext (Gulbrandsen 1990), var kanske inte den ödmjukhet, som är nödvändig för att ingå i ett lärandemodus, i dialoger på tvärs av ämnes-

discipliner och samhällssektorer, tillräckligt utvecklad.

Ulrike Felt har utforskat de föränderliga akademiska forskningsmiljöerna i en europeisk kontext och hur forskare bemöter, transformerar och motsätter sig dessa förändringar. Felt betonar frågan om att skapa och bebo det hon kallar epistemiskt levande rum (Felt 2009). Vi anser att dessa diskussioner är en förutsättning för att vi som invånare i den akademiska världen ska kunna känna oss intellektuellt och socialt "hemma" (Felt, 2009, p. 231) och "becoming answerable for what we learn how to see" (Haraway, 1991, p. 190).

Den vändning i forskningspolitiken, som grundades på 90-talet, vände därefter tillbaka till en 1:a ordningens politik (den linjära modellen) samtidigt som 2:a ordningens politik (samproduktionsmodellen) utvecklades.

UTBILDNINGSMINISTER CARL THAM FOKUSERADE PÅ VIKTEN AV VETENSKAPENS STYRNING MOT SOCIALA MÅL.

Situationen fram till idag visar en transformationsförmåga, som fortsatt manifesteras i en linjär forskningspolitisk modell med stråk av samproduktionsmodellen genom att forsknings- och innovationspolitiken (retoriskt) sammankopplas. Denna transformationsförmåga träffar forskarsamhället själv.

År 2024 står systemtransformation i fokus för OECDs forskningspolitiska analyser.¹⁵ OECDs *STI Outlook 2021* diskuterar att forskningen och dess institutioner står vid ett vägskäl vad gäller utmaningar kopplade till långsiktiga och systematiska omställningar. Rapporten lyfter fram den transformationsförmåga, som återfinns i forsknings- och innovationssystemen:

"Science is indeed a meritocracy but there is an urgent need to redefine those merits and what constitutes excellence in all its different guises" (p. 90).

VI HAR ETT SYSTEM I BEHOV AV EN NY FÖRSTÅELSE AV VAD FORSKNINGSPOLITISK KOMPETENS HANDLAR OM.

“Forskningens framgång och samhälleliga genomslag gör att forskning framstår som en de-facto-utveckling av politik i ännu högre grad än på 90-talet”

I linje med denna diagnos måste också forskarutbildningen ändras: "... major changes need to be effected to the way scientists are trained, recruited, supported, evaluated and rewarded" (samma sida). I ett nordiskt perspektiv tar OECDs analyser upp och radikaliserar 90-talets ambitioner för en kunskapsbaserad, demokratisk och hållbar forskningspolitik.

En forskningspolitik som tar dagens samhällskriser på allvar

Forskningens framgång och samhälleliga genomslag gör att forskning framstår som en de-facto-utveckling av politik i ännu högre grad än på 90-talet. Att framarbete en tvådelad forskningspolitik – "politik för forskning" eller "forskning för politik" – är därför inte längre tillräckligt. Detta betyder att större fokus behöver läggas på den politik-utveckling för en specifik sektor, som sker direkt genom praktiker inom de samma.

En forskningspolitik, som inte identifierar och bekräftar att makten över samhällsutvecklingen placeras sig såväl bland regerings- och riksdagsaktörer, forskningsfinansiella aktörer som vetenskapssamhällets aktörer, visar en allt större oförmåga (svikt) att hantera vårt tids stora utmaningar (klimatkris, energikris, hälsokriser, demokratikris) – utmaningar med allt tydligare

överlevnadsdimensioner. Forskningsfinansiärer och forskare kommer allt tätare på en politisk roll. Samhällsmakt och kunskapsmakt är sammanvävt och alla blir politiska aktörer (Strand, 2022).

I detta perspektiv ser vi ett system i behov av att experimentera och pröva vad gäller lärandeprocesser, av kontinuerligt utvecklingsarbete samt ny förståelse av vad forskningspolitisk kompetens handlar om.¹⁶ Det finns inga entydiga recept för 3:e ordningens forskningspolitik. Hur de kommande forskningspropositionerna kommer att underlätta detta återstår att se.

Litteraturliste på nett: fpol.no/svensknors

¹¹ NOU 1991:24

¹² Prop. 1996/97:5

¹³ I engelskspråkiga analyser brukas *co-production* eller *co-evolution* (Gibbons mfl. 1994; Nowotny, Scott og Gibbons 2001, Jasanoff 2007).

¹⁴ Se också Benner (2001) för en utredning av vetenskap och politik i svenskt 1990-tal.

¹⁵ OECD, *Declaration on Transformative Science, Technology and Innovation Policies for a Sustainable and Inclusive Future*, OECD/LEGAL/0501

¹⁶ För några försök på svensk och norsk sida se Henningsson & Trojer (2005), Trojer (2017), Gulbrandsen (2019, 2022a & 2022b))